

Prof. dr Henryk Malewski

Uniwersytet im. Michała Romera (Wilno, Litwa)

Prof. dr Vidmantas Egidijus Kurapka

Uniwersytet im. Michała Romera (Wilno, Litwa)

Prof. dr Snieguolė Matulienė

Uniwersytet im. Michała Romera (Wilno, Litwa)

**CZY SPOŁECZNA RADA KOORDYNACYJNA
DS. DZIAŁALNOŚCI EKSPERTÓW SĄDOWYCH
MOŻE BYĆ EFEKTYWNYM NARZĘDZIEM
WSPÓŁPRACY WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI
I ORGANÓW ŚCIGANIA
Z PLACÓWKAMI EKSPERTYZY SĄDOWEJ?
(DOŚWIADCZENIA LITEWSKIE)**

Streszczenie

Ustawa o ekspertyzie sądowej na Litwie weszła w życie z dniem 1 maja 2003 roku razem z kodeksem karnym, kodeksem postępowania karnego oraz kodeksem karnym wykonawczym. W artykule 1 Ustawy zapisano, że „Ta ustawa określa status ekspertów sądowych i instytucji ekspertyzy sądowej, ustala wymagania kwalifikacyjne stawiane ekspertom sądowym oraz tryb nadawania im kwalifikacji eksperckich, warunki i tryb stosowania wiadomości specjalnych wykonując ekspertyzy sądowe, a także wymagania stawiane ekspertyzom sądowym”. Natomiast w artykule 16 Ustawy o ekspertyzie sądowej Litwy, znajduje się lakoniczny zapis, że „Działalność instytucji ekspertyzy sądowej oraz prywatnych biegłych sądowych koordynuje Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych. Skład Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych oraz jej statut zatwierdza Minister Sprawiedliwości”. Kilkanaście lat obowiązywania Ustawy na Litwie pozwala zwe-

ryfikować i ocenić zgodność życzeń i zamierzeń ustawodawcy z rzeczywistością. Autorzy artykułu przedstawili podstawowe etapy działalności Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych oraz zasygnalizowali niektóre problemy, negatywnie wpływające na współpracę organów ścigania z placówkami ekspertyzy sądowej i biegłymi.

Słowa kluczowe: ekspertyza sądowa • biegły • Litwa • Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych

**CAN SOCIAL COORDINATION COUNCIL OF JUDICIAL EXPERTS
ACTIVITY BE AN EFFECTIVE INSTRUMENT OF COOPERATION
OF LAW ENFORCEMENT AND INSTITUTIONS
OF FORENSIC EXPERTISE? (LITHUANIAN EXPERIENCE)**

Abstract

The Law on Forensic Expertise in Lithuania came into force on 1st May 2003 along with the Criminal Code, Code of Criminal Procedure and Code of the Execution of Penalties. The first article of the law determines its purpose: „This law sets the status of forensic experts and institutions of forensic expertise, defines qualification requirements for experts, procedure of setting of expert qualifications, conditions and procedure of usage of special knowledge while performing forensic expertise and requirements for the act of forensic expertise”. Whereas the article 16 only laconically states that „Activities of forensic expertise institutions and private forensic experts are coordinated by the Coordination Council of Forensic Experts Activities”. The period of validation of this law allowed to verify and to evaluate the convergence of wishes and intentions of the legislator with reality. The authors of the article presented the main phases of activities of Coordination Council of Forensic Experts Activity and emphasized some issues negatively influencing the cooperation of law enforcement with institutions of forensic expertise and experts.

Keywords: forensic expertise • forensic expert • Lithuania • Coordination Council of Forensic Experts Activity

Wstęp

Kryminalistyka, jako dziedzina naukowa, zaistniała w końcu XIX w. z potrzeby stosowania wiadomości specjalnych z różnych dziedzin nauki, techniki, sztuki i rzemiosła w zwalczaniu prze-

stępczości. Ówczesna kryminalistyczna ekspertyza sądowa pozwalała wykorzystywać odpowiednie metody, techniki i urządzenia z wielu dziedzin naukowych do badania różnych śladów i dowodów rzeczowych w sprawach karnych. Dzisiaj przyjmuje się – co najmniej – kilka podstawowych form stosowania wiadomości specjalnych. Oprócz ekspertyzy sądowej są to działania specjalisty przeprowadzającego badania¹ lub wykonującego z polecenia organu procesowego określone operacje (funkcje) w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, pomoc konsultacyjna biegłych i specjalistów organom procesowym itp.

Reglamentacja wiadomości specjalnych w procedurach karnych, a później i w cywilnych, stała się obowiązkowym elementem w kodeksach postępowania karnego wiodących krajów europejskich już w XIX wieku². Duże znaczenie ekspertyzy sądowej, jej wieloaspektowość, prawa i obowiązki biegłych, wymagania stawiane biegłym i ich badaniom oraz utrwalaniu tych badań wymagały szczegółowych regulacji, które nie zawsze mogły być wszechstronnie i precyzyjnie opisane w kodeksach, preferujących raczej lakoniczne formy przekazu. Początkowo takie mniej lub bardziej szczegółowe regulacje miały charakter aktów wykonawczych, które były opracowywane w resortach wymiaru sprawiedliwości, spraw wewnętrznych lub innych oraz w organach ścigania, a także w placówkach ekspertyzy sądowej. Jednak znaczące różnice w tych aktach wykonawczych, między innymi wywołane resortową przynależnością ich twórców, zmuszały do zwiększonego poziomu unifikacji, co było konieczne do podniesienia jakości badań oraz zwiększania zaufania do dowodów otrzymanych z opinii biegłego³. To powodowało, że w środowi-

¹ Kodeks postępowania karnego Litwy przewiduje, że na etapie postępowania przedsądowego (postępowanie przygotowawcze) organ procesowy może powołać specjalistę do wydania opinii. W trakcie rozprawy sąd najczęściej powołuje do wydania opinii biegłego z listy Ministerstwa Sprawiedliwości. W aktach spraw karnych na Litwie opinie biegłych stanowią mniej niż 10 %, a ponad 90 % to opinie specjalistów, których w postępowaniu przedsądowym powołuje prokurator lub inny podmiot procesowy.

² Na przykład, *Code d'instruction criminelle* Francji z 1808 roku i rosyjski *Устав уголовного судопроизводства* (статьи 315, 325-335, 336-356 и др.), Царское Село, 20 ноября 1864 года, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>>.

³ Na Litwie i w Polsce są pewne różnice w definiowaniu podstawowych terminów z dziedziny stosowania wiadomości specjalnych. W tym artykule

skach eksperckich i prawniczych różnych krajów formowała się idea konieczności uchwalania samodzielnych ustaw o biegłych⁴ lub o ekspertyzie sądowej, w których miały być zawarte podstawowe regulacje dotyczące statusu, praw i obowiązków biegłych, ich powoływania, działalności, oceny ekspertyz sądowych itp.⁵.

zamiennie są stosowane terminy „biegły sądowy”, „biegły”, które dominują w polskim prawie, doktrynie i tradycji oraz „ekspert sądowy” lub „ekspert”, które są stosowane na Litwie. Analogicznie stosowano terminy „opinia biegłego” i „ekspertyza sądowa”.

⁴ W Polsce ciągle tylko dyskutuje się o projektach ustawy o biegłych, natomiast Litwa ma ustawę o ekspertyzie sądowej, Rosja i Kazachstan mają ustawy o państwowej sędowo-eksperskiej działalności. Do dnia dzisiejszego w Polsce było opracowanych kilka projektów Ustawy o biegłych, ale żaden nie został uchwalony. Na Litwie ustawa o ekspertyzie sądowej została uchwalona w 2002 roku, patrz, *Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės Įstatymas*, 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Aktualna redakcja ustawy z dnia 2013-12-30. W Rosji obowiązuje ustawa Федеральний закон от 31.05.2001 № 73-ФЗ „О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации”. Aktualna redakcja ustawy z dnia 08.03.2015, w Kazachstanie ustawa z końca 2014 r., *Закон Республики Казахстан от 20 января 2010 года № 240-IV «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан»* (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.) [30.05.2016]. Ukraina ma taką ustawę z roku 1994 ze zmianami (ostatnie z dnia 24.12.2015.) – ЗАКОН Про судову експертизу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 28, ст.232) Вводиться в дію Постановою ВР N 4038а-XII від 25.02. 94, ВВР, 1994, N 28, ст.233), [Dostęp: 02.06.2016], <<http://consultant.parus.ua/?doc=09XBR459A1>>. Ustawę o ekspertyzie sądowej mają też Czechy, Łotwa i inne kraje europejskie.

⁵ W Polsce dyskusje o potrzebie uchwalenia ustawy o biegłych trwają już kilkanaście lat i wywołują duże kontrowersje. Opracowywane projekty ciągle spotykają się z ostrą krytyką różnych środowisk, tak prawniczych, jak i eksperckich. W opinii Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” o projekcie ustawy o biegłych sądowych z dnia 9 października 2014 roku napisano, że „Ustawa o biegłych sądowych godna tej nazwy powinna bowiem mieć o wiele szerszy zakres rzeczowy – powinna jasno i wyczerpująco określać prawa i obowiązki biegłego wobec sądu i *vice versa*”, a w podsumowaniu zaznacza się, że trzeba „...podjąć prace nad ustawą, która kompleksowo ureguluje status prawny biegłych sądowych i wszelkie kwestie z nim związane...”, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://www.iustitia.pl/opinie/918-opinia-w-sprawie-projektu-ustawy-o-bieg-lych-sadowych>>. W Raportcie NIK „Funkcjonowanie biegłych w wymiarze sprawiedliwości”, podpisanego przez jej Prezesa 21.07.2015 r. stwierdza się „Najwyższa Izba Kontroli zwraca uwagę na długotrwałość i niską jakość prac legislacyjnych dotyczących koniecznego uregulowania funkcjonowania instytucji biegłych w wymiarze sprawiedliwości aktem prawnym rangi ustawowej. Przyczyną był w szczególności brak pogłębionej rzetelnymi analizami wiedzy o dotychczasowym funkcjonowaniu biegłych, w tym o pełnych kosztach generowanych w związku z udziałem biegłych w postępowaniach sądowych i przygotowawczych. Skutkiem zaś utrzymywanie niefunkcjonalnego modelu tej instytucji, a także pominięcie w przygotowywanych rozwiązaniach prawnych istotnych kwestii, np. regulacji wynagrodzeń, co wpłynąć może na realizację celu przyszłej ustawy, tj. zapewnienie dostępu do wysoko kwalifiko-

Na problem konieczności odpowiedniego uregulowania statusu biegłych zwracał uwagę nawet Rzecznik Praw Obywatelskich Rzeczypospolitej Polskiej⁶. Jeden z ostatnich polskich projektów ustawy o biegłych sądowych za jej cel uznaje: „Uregulowanie problematyki biegłych sądowych w sposób zapewniający dostęp do wysoko kwalifikowanego korpusu ekspertów wpisanych na listy biegłych sądowych, które powinno wpłynąć na usprawnienie toku postępowań sądowych oraz przygotowawczych”⁷. Poprawność formułowania celu nie wywołuje wątpliwości, ale już rozwiązania szczegółowe tego projektu ustawy są ostro krytykowane.

Ustawa o ekspertyzie sądowej na Litwie weszła w życie z dniem 1 maja 2003 roku razem z kodeksem karnym, kodeksem postępowania karnego oraz kodeksem karnym wykonawczym. Artykuł 1 tej Ustawy stanowi, że „... ustawa określa status ekspertów sądowych i instytucji ekspertyzy sądowej, ustala wymagania kwalifikacyjne stawiane ekspertom sądowym oraz tryb nadawania im kwalifikacji eksperckich, warunki i tryb stosowa-

wanego korpusu ekspertów, a w konsekwencji usprawnienie toku postępowań sądowych oraz przygotowawczych”, [Dostęp: 02.06.2016], <<https://www.nik.gov.pl/plik/id,9608,vp,11856.pdf>>. Warto podkreślić, że ten projekt był negatywnie oceniany nie tylko przez korporacje prawnicze i stowarzyszenia, ale i przez Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne. Patrz, Uwagi Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego do projektu ustawy o biegłych sądowych z dnia 29.10.2014 r., [Dostęp: 02.06.2016], <http://kryminalistyka.pl/wp-content/uploads/2015/11/stanowisko_PTK.pdf>.

⁶ Patrz: pismo RPO – 617053 - I/09/AJK z dnia 5 czerwca 2013 r. do Ministra Sprawiedliwości RP, w którym Rzecznik Praw Obywatelskich Irena Lipowicz pisała: „Należy mieć na uwadze fakt, iż instytucja biegłego odgrywa znaczącą rolę w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Bardzo często, w szczególności jeżeli orzeczenie jest uzależnione od wiedzy specjalistycznej, opinia biegłego jest niezastąpionym dowodem w sprawie stanowiąc podstawę wydanego rozstrzygnięcia. Jednocześnie, niejasno określone kompetencje biegłych oraz brak systemu kontroli nad ich pracą ze strony sędziów uznane zostały za czynniki powodujące, iż udział biegłego w postępowaniu sądowym bywa zbyt czasochłonny, a czasem niewiele wnosi do rozstrzygnięcia sporu (Raport Banku Światowego przygotowany we współpracy z Narodowym Bankiem Polskim – „Polska: Prawne bariery dochodzenia praw z umów” z 2006 r., s. 55). Do występujących mankamentów zaliczyć należy także brak należytego systemu kontroli nad spełnianiem przez kandydatów na biegłych odpowiednich standardów zapewniających wysoką jakość sporządzanych opinii.”, s. 3. [Dostęp: 02.06.2016], <<http://www.sprawygeneralne.brpo.gov.pl/pdf/2009/05/617053/176519.pdf>>.

⁷ Patrz: Projekt założeń projektu ustawy o biegłych sądowych z dnia 18 lutego 2014 r. zamieszczony w piśmie Ministra Sprawiedliwości DPrC-464-2/12/224 ZA 16 z dnia 27 lutego 2014 r. [Dostęp: 02.06.2016], <<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/68660/68692/93/dokument103500.pdf>>.

nia wiadomości specjalnych wykonując ekspertyzy sądowe, a także wymagania stawiane ekspertyzom sądowym”⁸.

Kilkanaście lat obowiązywania Ustawy o ekspertyzie sądowej na Litwie pozwala zweryfikować i ocenić zgodność życzeń i zamierzeń ustawodawcy z rzeczywistością⁹. Wszechstronna analiza zalet i wad stosowania tej Ustawy wymagałaby znacznie obszerniejszego opracowania. Jednak biorąc pod uwagę znaczące zmiany w kodeksie postępowania karnego Litwy, tematem tego artykułu jest jedynie analiza funkcjonowania Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych¹⁰, która została powołana na podstawie Ustawy o ekspertyzie sądowej.

W artykule 16 Ustawy o ekspertyzie sądowej, lakonicznie zapisano, że „Działalność instytucji ekspertyzy sądowej oraz prywatnych biegłych sądowych koordynuje Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych. Skład Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych oraz jej statut zatwierdza

⁸ Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės Įstatymas, 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161, Vilnius, Valstybės žinios, 2002-11-22, Nr. 112-4969.

⁹ O litewskiej Ustawie o ekspertyzie sądowej Autorzy pisali niejednokrotnie, w tym także w wydawnictwach polskich. Patrz: Kurapka E. Malewski H., *Reglamentacja ekspertyzy sądowej w nowym litewskim kodeksie postępowania karnego z roku 2002* [w:] Kryminalistyczna ekspertyza pismoznawcza a grafologia. Materiały X Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 19-21 czerwca 2002 r. / Pod red. Z. Kęgla – Wrocław 2003, S. 141-148; Kurapka E., Malewski H., Juškevičiūtė J. *Conception of Legal Regulation of Forensic Science and the Practice of its Realization in Lithuania* // *Forensic Science International*. Vol. 136/Suppl. 1(2003) P. 333; G. Juodkaitė-Granskienė, H. Malewski, R. Merkevičius. *Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos* / *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. VII. 3 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 2011. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malewski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. 3 dalis. P. 9-21; G. Juodkaitė-Granskienė, H. Malewski. *Benefits and weaknesses of modern legal regulation of forensic examination in the Republic of Lithuania* // *Криминалистики и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*. 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция. Под общей ред. С. П. Кушниренко. СПб: Издательский Дом СПбГУ. Санкт-Петербург, 2012. С. 368-373.

¹⁰ W jednym z polskich projektów Ustawy o biegłych proponowano utworzenie Komisji Ekspertów, która miała być instytucją doradcą dla Ministra Sprawiedliwości w sprawach ekspertyzy sądowej, co pokazuje pewne podobieństwa do litewskich rozwiązań. W p. 3 art. 26 projektu tej Ustawy stwierdza się „Minister Sprawiedliwości może zasięgnąć opinii Komisji Ekspertów we wszystkich sprawach związanych z realizacją postanowień niniejszej ustawy”, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://2kns.pl/wp-content/uploads/2015/02/za%C5%82-2-notatki-z-VI.pdf>>.

Minister Sprawiedliwości”¹¹. Zgodnie z tym zapisem Minister Sprawiedliwości Republiki Litewskiej rozporządzeniem z dnia 18 kwietnia 2003 r. zatwierdził Statut Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych oraz pierwszy jej skład¹², który w 2008 r. nieznacznie zmieniono¹³. W roku 2014 Minister Sprawiedliwości Republiki Litewskiej zatwierdził zmieniony Statut Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych i jej nowy skład¹⁴.

Statut Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych z 2003 roku jako cel jej aktywności określał rozwinięcie lapidarnego zapisu ustawowego oraz nakreślenie podstawowych kierunków działalności tego gremium doradczego (działającego na zasadach społecznych), utworzonego z przedstawicieli czterech podstawowych rządowych instytucji ekspertyzy sądowej¹⁵, dwóch przedstawicieli sądownictwa, jednego prokuratora, przedstawiciela Ministerstwa Sprawiedliwości, dwóch przedstawicieli uczelni oraz jednego przedstawiciela prywatnych biegłych. Należy podkreślić, że zapisy w pierwszym Statucie Rady z roku 2003 były raczej deklaracjami, gdyż formy działalności Rady w zasadzie oparto tylko na analizie i wymianie informacji pomiędzy wyżej wymienionymi instytucjami bez możliwości jakiegokolwiek samodzielnej realizacji postanowień Rady. Rada nie tylko nie miała

¹¹ Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės Įstatymas, 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161, Vilnius, Valstybės žinios, 2002-11-22, Nr. 112-4969.

¹² Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Nuostatų Patvirtinimo, 2003 m. balandžio 18 d. Nr. 110, Vilnius.

¹³ H. Malewski był na listach członków Rady, zatwierdzonych przez Ministra Sprawiedliwości Republiki Litewskiej w latach 2003 i 2008. S. Matulienė jest aktualnym członkiem Rady. V. E. Kurapka aktywnie uczestniczył w pracach grupy roboczej powołanej przez Premiera Rządu Republiki Litewskiej ds. reformy systemu instytucji ekspertyzy sądowej.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Nuostatų Ir Sudėties Patvirtinimo, 2014 m. vasario 11 d. Nr. 1R-34, Vilnius.

¹⁵ Litewskie centrum ekspertyzy sądowej (założyciel – Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Litewskiej); Centrum badań kryminalistycznych policji litewskiej (założyciel – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Litewskiej); Instytut medycyny sądowej (założyciel – Litewski Uniwersytet Prawa – Ministerstwo Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej. Wcześniej Państwowa służba medycyny sądowej podlegała Ministerstwu Ochrony Zdrowia, a obecnie jest w gestii Ministerstwa Sprawiedliwości); Państwowa służba psychiatrii sądowej i narkologii (założyciel – Ministerstwo Ochrony Zdrowia Republiki Litewskiej).

praktycznie żadnych uprawnień, ale też nie miała finansowania, a jej wszyscy członkowie działali społecznie. Logistycznym zapleczem Rady było Litewskie centrum ekspertyzy sądowej, a dokładnie dyrektor, który był przewodniczącym tego Centrum.

Jednym z deklarowanych celów Rady miała być koordynacja działalności biegłych (w tym biegłych prywatnych) oraz artykułowanie potrzeb i problemów tego środowiska. Rada na swoich posiedzeniach omawiała różnorodne sprawy i aspekty dotyczące ekspertyzy sądowej, a ich analizę oraz swoje konkluzje w formie propozycji przekazywała Ministrowi Sprawiedliwości. Pierwsze lata działalności Rady pokazały, że jest ona raczej forum dyskusyjnym, niż instytucją mogącą kreować politykę Ministerstwa Sprawiedliwości, a tym bardziej Rządu, w dziedzinie ekspertyzy sądowej. Nie zawsze zbieżne interesy podstawowych państwowych placówek ekspertyzy sądowej oraz ich resortowe interesy, brak odpowiednich aktów prawnych, brak ogólnej wizji rozwoju ekspertyzy sądowej na Litwie, a także minimalny wpływ środowisk akademickich na te procesy, nie pozwalały na znaczące zmiany i postępy w polityce dotyczącej ekspertyzy sądowej. Oddelegowani do Rady przedstawiciele resortów i instytucji nie mieli żadnych uprawnień, aby nie tylko podejmować decyzje w imieniu swojej instytucji, ale nawet wypowiadać się w jej imieniu. Te osoby fizyczne mogły wyrażać swoje indywidualne poglądy i uczestniczyć w omawianiu tematów dotyczących spraw ekspertyzy sądowej, ale ich zdanie nie było wiążącym. Wypracowane w czasie takich dyskusji opinie były przekazywane do Ministerstwa Sprawiedliwości, które wykorzystywało je według własnego uznania.

Jednym z podstawowych hamulców w działalności Rady był brak realnego wpływu na funkcjonowanie placówek ekspertyzy sądowej oraz prywatnych biegłych. Jednak praktyczne problemy w dziedzinie stosowania wiadomości specjalnych wywierały określony wpływ na Ministerstwo Sprawiedliwości i inne resorty, które były zmuszone poszukiwać nowych rozwiązań. Wydłużające się terminy opracowywania opinii (w pewnych okresach na opinie z badań DNA trzeba było czekać nawet dwa lata), znaczna liczba „zbędnych” badań eksperckich, wdrażanie nowych unijnych standardów działalności placówek ekspertyzy sądowej itp., wymagały bardziej skoordynowanej działalności, tak ze strony pro-

cesowej powołującej biegłych, jak i ze strony placówek ekspertyzy sądowej oraz biegłych. Platformą, jeżeli nie do rozwiązywania, to do artykułowania problemów i wymiany poglądów i informacji na temat bardziej racjonalnego wykorzystywania możliwości państwowych placówek ekspertyzy sądowej oraz biegłych sądowych mogła i musiała się stać istniejąca Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych. Jednak do tego było potrzebne zwiększenie kompetencji Rady ze znacznym rozszerzeniem uprawnień, zmiana jej nazwy i kierunków działalności. W międzyczasie rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów Litwy powołano zespół, który miał przeprowadzić analizę działalności państwowych placówek ekspertyzy sądowej, opracować koncepcję i wytyczne do reformowania istniejącego systemu¹⁶. Chociaż działalność tak zwanej Grupy roboczej nie przyniosła spektakularnych wyników, a znaczące rozbieżności w postrzeganiu możliwych rozwiązań przez przedstawicieli różnych resortów nie pozwoliły wypracować wspólnej opinii w najważniejszych sprawach instytucjonalnych, to trzeba przyznać, że szereg spraw, w tym i dotyczących funkcjonowania Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych, została nagłośniona, co spowodowało, że poczyniono też

¹⁶ Na posiedzeniu rządu Litwy z dnia 16 listopada 2009 r. postanowiono powołać grupę roboczą, która musiałaby przyszykować naukową koncepcję instytucjonalnego rozwoju placówek kryminalistycznych i tryb realizacji tej koncepcji. 28 stycznia 2010 r. rozporządzeniem Premiera rządu Litwy nr 33 została powołana Grupa robocza, której poręczono analizę możliwości połączenia państwowych placówek ekspertyzy sądowej w jedną instytucję oraz ustalenie podstawowych problemów w ich działalności. Prawie roczna działalność tej Grupy roboczej pozwoliła ustalić cały szereg problemów w działalności instytucji ekspertyzy sądowej i na tej podstawie zaproponowano szereg reform. Brak jednomyślności nie pozwolił wypracować wspólnej opinii, co do możliwości połączenia podstawowych placówek ekspertyzy sądowej w jedną instytucję. W artykule „Wytyczne reformowania instytucji ekspertyzy sądowej na Litwie”, jeden z uczestników tej Grupy roboczej pisał, że oceniając działalność instytucji ekspertyzy sądowej Grupa robocza ustaliła, że Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych jest mało aktywna, co wymaga zmiany jej funkcjonowania poprzez rozszerzenie jej funkcji oraz nadanie imperatywnych uprawnień. Praktycznie nie jest zauważalna praca koordynacyjna Rady z prywatnymi biegłymi, nie ma mechanizmu kontroli ich działalności, nadawania uprawnień eksperckich itd. We wnioskach była zawarta propozycja utworzenia Narodowego instytutu kryminalistyki. Patrz, Vidmantas Egidijus Kurapka, Eglė Bilevičiūtė, Snieguolė Matulienė, *Ekspertinių įstaigų Lietuvoje pertvarkymo gairės*, [w:] *Nusikalstamumo gresmės ir žmogaus saugumas*, moksliniai redaktoriai ir rengėjai: prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka, prof. habil. dr. Viktoras Justickis, Vilnius 2010, S. 471.

pewne kroki praktyczne. Przełomowym okresem okazał się rok 2014.

Praca Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych została zintensyfikowana po publikacji nowej wersji jej Statutu, uchwalonego 11 lutego 2014 r. rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, przyjęciu przez Radę 24 lutego 2014 r. Kodeksu etyki zawodowej biegłego¹⁷ oraz uchwaleniu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Republiki Litewskiej o Regulaminie Rady, który został opublikowany 4 marca 2014 roku¹⁸.

W nowej wersji Statutu Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych wyszczególniono jej zadania i funkcje. Za podstawowy deklarowany cel działalności Rady uznano uczestnictwo w formowaniu i realizacji polityki państwowej w dziedzinie stosowania ekspertyzy sądowej. Realizując ten cel Rada wykonuje następujące funkcje:

- przedstawia do Ministerstwa Sprawiedliwości propozycje co do usprawniania działalności w dziedzinie ekspertyzy sądowej,
- koordynuje działalność instytucji ekspertyzy sądowej i biegłych,
- rozpatruje skargi (zawiadomienia) osób fizycznych lub prawnych, a także innych organizacji na naruszenia Kodeksu etyki zawodowej biegłego oraz podejmuje decyzje zgodnie z porządkiem ustalonym w Ustawie o ekspertyzie sądowej,
- uzgadnia (harmonizuje) interesy organów praworządności (organów ścigania, placówek ekspertyzy sądowej, innych instytucji wykonujących ekspertyzy sądowe i prywatnych biegłych) w dziedzinie ekspertyzy sądowej,

¹⁷ Kodeks etyki zawodowej biegłego określa treść podstawowych zasad zawodowej działalności biegłego. Biegły musi działać według następujących zasad: niezależności, profesjonalizmu, transparentności, sumienności, niestronniczości, szacunku do aktów prawnych i praw człowieka, poufności, sprawiedliwości, wnikliwości i skrupulatności badania. Oprócz tego w kodeksie są lakoniczne zapisy o podstawowych wymaganiach stawianych biegłym nie powiązanych z jego działalnością zawodową. Za złamanie tych zasad Rada koordynacyjna ds. działalności biegłych sądowych może podejmować działania przewidziane w Ustawie o ekspertyzie sądowej.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas *Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Darbo Reglamento* patvirtinimo, 2014 m. kovo 4 d. Nr. 1R-54, Vilnius.

- współpracuje z biegłymi, placówkami ekspertyzy sądowej, państwowymi i samorządowymi instytucjami, uczelniami oraz placówkami naukowymi, innymi organizacjami oraz obywatelami,
- ocenia praktykę ekspercką w kontekście potrzeb organów praworządności oraz zapewnienia jakości badań eksperckich, a także opracowuje rekomendacje biegłym i placówkom ekspertyzy sądowej dotyczące usprawniania tej działalności,
- udziela rekomendacji sądom i organom ścigania w zakresie powoływania biegłych, przygotowania materiałów do ekspertyzy sądowej oraz oceny opinii biegłych,
- zatwierdza listę rodzajów ekspertyz sądowych oraz zadań, które mogą być zrealizowane,
- zatwierdza Kodeks etyki zawodowej biegłego,
- realizuje inne przewidziane ustawami i aktami wykonawczymi funkcje.

W 2016 r. w liście skierowanym do Rady sądownictwa, Prokuratury generalnej, Departamentu policji, resortów odpowiedzialnych za instytucje ekspertyzy sądowej oraz do innych podmiotów powiązanych z wykorzystywaniem wiadomości specjalnych, Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Litewskiej zaleciło tym instytucjom okazywać pomoc Radzie koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych oraz zamieściło wytyczne i zadania dla Rady, jako organizacji zajmującej się koordynacją działalności placówek ekspertyzy sądowej i biegłych. Podstawowym zadaniem dla Rady jest uogólnienie informacji oraz wypracowanie i przekazanie Ministerstwu Sprawiedliwości rekomendacji usprawniających prawną regulację działalności placówek ekspertyzy sądowej. Swoim pismem Ministerstwo Sprawiedliwości zobowiązuje instytucje ekspertyzy sądowej do przekazania niezbędnych informacji o ich działalności (problemach zaistniałych w procesie wykonywania ekspertyz i możliwych sposobach ich rozwiązywania) Radzie koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych. Równocześnie resorty będące założycielami instytucji ekspertyzy sądowej zostały poproszone o dokonanie analizy ich działalności oraz przedstawienia propozycji dotyczących określenia celów i zadań priorytetowych oraz doskonalenia prawnej re-

gulacji tej dziedziny. Szereg resortów lakonicznie odpowiedziało na pismo Ministerstwa Sprawiedliwości, a inne formalnie tylko wskazały pewne szczegółowe problemy. Niewysoka efektywność tego rodzaju działań jest powiązana z niezależnością tych resortów od Ministerstwa Sprawiedliwości. To wskazuje, że muszą być ustawowo określone kompetencje Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawach koordynacji działań placówek ekspertyzy sądowej, niezależnie od ich przynależności resortowej oraz biegłych, a także muszą być jasno sformułowane wymagania o przekazywaniu niezbędnych informacji Radzie koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych.

Realizując wytyczne Ministra Sprawiedliwości, zawarte w wyżej wspomnianym liście nr (1.16.) 7R-2372 z dnia 25 marca 2016 r. Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych opracowała i na posiedzeniu z dnia 18 maja 2016 r. przyjęła roczny plan działań. W planie określono kilka podstawowych dziedzin, które są szczególnie ważne dla podniesienia jakości wykonywania ekspertyz sądowych i efektywności działań placówek ekspertyzy sądowej, a tym samym zapewnienia odpowiedniego poziomu wykorzystywania wiadomości specjalnych w postępowaniu przygotowawczym i sądowym. Takimi dziedzinami są:

- umiejętne gospodarowanie zasobami ludzkimi i materialnymi,
- podnoszenie kwalifikacji biegłych,
- unifikacja opłat za analogiczne rodzaje opinii wykonywanych w różnych placówkach ekspertyzy sądowej,
- doskonalenie współpracy placówek ekspertyzy sądowej z organami ścigania i sądami.

Wśród szczegółowych zapisów tego planu występują deklaracje, takie jak „ umiejętne planowanie wydatków” lub „planowanie niezbędnej ilości biegłych do wykonywania prognozowanej ilości ekspertyz sądowych”. Jednak większość zapisów dotyczy realizacji konkretnych zadań, jak opracowanie lub wznowienie pomocy dydaktycznych dla sędziów oraz przedstawicieli organów ścigania, a także podręcznika dla prywatnych biegłych. W dokumencie umieszczono też zapisy dotyczące możliwości zdobywania kwalifikacji (uprawnień eksperckich) przez biegłych państwowych placówek ekspertyzy sądowej, mając na uwadze wzmocnienie sil-

nie obciążonych specjalności eksperckich. Przewidziano możliwość kształcenia biegłych przez państwowe placówki ekspertyzy sądowej wspólnie z ośrodkami akademickimi, a także opracowywania programów szkoleń w dziedzinie ekspertyzy sądowej dla przedstawicieli organów ścigania i sądów.

Analiza aktów prawnych dotyczących funkcjonowania Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych świadczy, że władze Litwy widzą istniejące problemy oraz niedociągnięcia w działalności Rady i czynią pewne kroki do ich usunięcia i usprawnienia działalności Rady, a tym samym, do zwiększenia efektywności wykorzystywania możliwości placówek ekspertyzy sądowej i biegłych w postępowaniu przygotowawczym i sądowym. Jednocześnie trzeba zauważyć, że kroki te są niedostateczne, gdyż bez obligatoryjnego ustawowego zobowiązania resortów i będących w ich gestii placówek ekspertyzy sądowej do przekazywania niezbędnych informacji oraz aktywnej współpracy z Radą, ta dziedzina działalności będzie zależała od dobrej woli kierownictwa tych placówek. W związku z tym, są potrzebne ustawowe zmiany w k.p.k. oraz w Ustawie o ekspertyzie sądowej, odnoszące się do zwiększenia uprawnień Ministerstwa Sprawiedliwości na płaszczyźnie koordynacji działalności instytucji ochrony porządku prawnego i placówek eksperckich w dziedzinie ekspertyzy sądowej. Wszechstronna realizacja tych założeń wymaga powstania nie tylko odpowiedniej struktury, którą może być na przykład instytut kryminalistyki, ale i rozwinięcia zapisów ustawowych o Radzie koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych (znacznie lepiej by było, gdyby skorygowano jej nazwę na Radę koordynacyjną ds. ekspertyzy sądowej).

Pewnym problemem jest brak ogólnej koncepcji tak stosowania wiadomości specjalnych, jak i dydaktyki w postaci szkoleń na temat ekspertyzy sądowej. Sedno problemu tkwi w tym, że Rada została powołana na podstawie Ustawy o ekspertyzie sądowej, której inicjatorami byli przedstawiciele placówek ekspertyzy sądowej, patrzący na problem stosowania wiadomości specjalnych przez pryzmat działalności ekspertów sądowych, co spowodowało, że w Ustawie dążono do mocniejszego artykułowania praw i przywilejów tej właśnie korporacji. Zdarzały się nawet wypowiedzi, że placówki ekspertyzy sądowej są najlepiej zorientowane, co

jest dobre dla instytucji procesowych oraz dydaktycznych. Natomiast, tak naprawdę, bardzo potrzebne jest obligatoryjne wykładanie kryminalistyki i ekspertologii sądowej na studiach prawniczych, a specjalnej uwagi wymaga system szkoleń, jego planowanie i koordynacja działalności wszystkich placówek w tej dziedzinie. Dlatego w Radzie koordynacyjnej muszą być przedstawiciele resortów z upoważnieniem do podejmowania decyzji, a nie tylko do przekazywania informacji swojemu kierownictwu z jej posiedzeń, a Rada powinna mieć zaplecze w Instytucie kryminalistyki. W Radzie musi być więcej niezależnych (niepowiązanych z określonymi placówkami ekspertyzy sądowej) pracowników nauki. Rada musi zajmować się planowaniem strategicznym i podejmować uchwały, a pracę przygotowawczą powinni wykonywać praktycy i pracownicy nauki.

Utworzenie (na podstawie Ustawy o ekspertyzie sądowej) Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych może być efektywnym narzędziem współpracy wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania z biegłymi sądowymi oraz placówkami ekspertyzy sądowej. Kilkanaście lat istnienia i funkcjonowania Rady pozwala wskazać zalety, wady i niewykorzystane możliwości w jej działaniu w dziedzinie koordynacji działalności placówek ekspertyzy sądowej, współpracy z instytucjami wymiaru sprawiedliwości i organami ścigania oraz zwiększania efektywności wykorzystywania wiadomości specjalnych w czynnościach procesowych. Szereg działań Rady, szczególnie w ostatnich latach, znajduje uznanie jako zjawiska bardzo pozytywne.

Równocześnie trzeba stwierdzić, że występują również problemy, które wymagają rozwiązania i które są poza aktualnymi kompetencjami Rady. W związku z tym istnieje pilna potrzeba stałej, a nawet permanentnej, koordynacji działalności placówek ekspertyzy sądowej. Temu może służyć zarówno Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych, jak i powołanie Narodowego Instytutu Kryminalistyki. Ta placówka mogłaby być instytucją naukowo-badawczą i szkoleniową a przede wszystkim zapleczem Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych. Aktywność przedstawicieli instytucji ekspertyzy sądowej w żadnym wypadku nie może przesłaniać podstawowego przeznaczenia tych placówek – funkcji usługowej w stosunku do or-

ganów procesowych w dziedzinie stosowania wiadomości specjalnych w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjnym. Aktywizacja współpracy placówek ekspertyzy sądowej z sądami, prokuraturą i innymi organami procesowymi musi być oparta, z jednej strony, na respektowaniu ich wiodącej procesowej roli, a z drugiej – na aktywnym promowaniu współczesnych możliwości wykorzystywania wiadomości specjalnych (działalność merytoryczna, szkoleniowa i naukowa). Nadal nie jest rozwiązany problem z tak zwanymi biegłymi prywatnymi. Istnieje ciągle problem z kształceniem biegłych w aspekcie prawno-kryminalistycznym. Ustawa o ekspertyzie sądowej od adepta na biegłego wymaga wyższych studiów, chociaż nie ma opracowanych rekomendacji naukowych, jakie kierunki studiów są podstawą do otrzymania kwalifikacji biegłego w poszczególnych dziedzinach ekspertyzy sądowej. Nie ma na Litwie systemu studiów podyplomowych, które razem z wyższym wykształceniem w określonej dziedzinie mogłyby być fundamentem dla eksperckiego kształcenia. Rozwiązaniem może być uniwersytecki program studiów magisterskich „Ekspertyza kryminalistyczna” i powiązane z nim studia podyplomowe dla adeptów innych kierunków eksperckich.

W opinii Autorów, ze względu na wymienione problemy, konieczne są zmiany legislacyjne w szeregu ustaw, w tym i kodeksów procesowych, w których celowe jest zamieszczenie zapisu, że organy procesowe, zgodnie z ustaleniami Ustawy o ekspertyzie sądowej, współdziałają z Radą koordynacyjną ds. działalności ekspertów sądowych¹⁹ w celu zapewnienia efektywnego stosowania wiadomości specjalnych, wykorzystywania możliwości biegłych sądowych oraz placówek ekspertyzy sądowej. Warto by w Ustawie zapisać, że odpowiedzialność za organizację i działalność Rady ponosi Minister Sprawiedliwości, tym samym zwiększając i podkreślając znaczenie jego działań w dziedzinie ekspertyzy sądowej, co zapewni bardziej konstruktywne i efektywne współdziałanie z innymi resortami i organizacjami.

Powołanie samodzielnej placówki naukowo-badawczej (na przykład, przy Uniwersytecie im. Michała Romera, który ma już określone doświadczenie w tej dziedzinie) lub przekształcenie Li-

¹⁹ W opinii Autorów, zmieniając ustawodawstwo można też uściślić nazwę organu do Rada koordynacyjna ds. ekspertyzy sądowej.

tewskiego Centrum Ekspertyzy Sądowej z rozszerzeniem jego kompetencji na działalność naukowo-badawczą i szkoleniową, bez wątpienia, przyczyniłoby się do rozwiązania pewnych problemów w zakresie stosowania wiadomości specjalnych oraz zapewnienia ich efektywnego wykorzystywania w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjnym. Skład Rady też wymagałby poważnej zmiany, z delegowaniem do niej z resortów oraz instytucji osób z odpowiednimi uprawnieniami, nie zapominając o zwiększeniu przedstawicielstwa środowisk akademickich.

Wnioski

Odpowiadając na postawione w tytule referatu pytanie „Czy społeczna Rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych może być efektywnym narzędziem współpracy wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania z placówkami ekspertyzy sądowej?” Autorzy uznają, że:

- działająca na zasadach społecznych Rada przyczynia się do lepszego poznania istniejących problemów w dziedzinie stosowania wiadomości specjalnych w postępowaniu przygotowawczym i jurysdykcyjnym. Rada jest platformą do wymiany informacji, artykułowania określonych problemów na linii organy procesowe – instytucje ekspertyzy sądowej i biegli,
- działająca na zasadach społecznych Rada może w ustawowo uregulowanym zakresie koordynować działalność placówek ekspertyzy sądowej w opracowywaniu wspólnych standardów badań, opracowywaniu i weryfikacji metodyk eksperckich i pomocy naukowych, określaniu wymagań stawianych biegłym i ich szkoleniu, wymianie doświadczeń itd.

Trzeba jednak także podkreślić, że istniejące unormowania prawne są niedostateczne do zwiększenia efektywności działań Rady nie tylko w dziedzinie współpracy na linii organy procesowe – placówki ekspertyzy sądowej, ale przede wszystkim w kwestii koordynacji ich działań.

W Statucie podkreśla się, że podstawowym celem Rady jest udział w formowaniu i realizacji państwowej polityki w dziedzinie ekspertyzy sądowej. Ten cel, bez znaczącego zaangażowania się takich podmiotów, jak sądy, prokuratura i organy ścigania nie może być zrealizowany, ponieważ wymaga to, w pierwszej kolejności, opracowania nowej koncepcji instytucji jaką jest Rada (i musi to być „Rada koordynacyjna ds. ekspertyzy sądowej”). Decydujący głos musi tu być oddany organom procesowym, gdyż placówki ekspertyzy sądowej i biegli wykonują w stosunku do nich funkcje usługowe. Takie podejście do problemu potrzebuje znaczących zmian ustawowych.

Również realizacja zadań Rady koordynacyjnej ds. działalności ekspertów sądowych wymaga zmian w prawie, gdyż nadal nie uregulowano wielu aspektów działalności prywatnych biegłych. Warto też zastanowić się nad nadaniem Radzie pewnych uprawnień obligatoryjnych w dziedzinie koordynacji działalności biegłych sądowych i placówek ekspertyzy sądowych.

Bibliografia

Akty prawne:

1. *Code d'instruction criminelle* Francji z 1808 roku i rosyjski *Устав уголовного судопроизводства* (artykuły 315, 325-335, 336-356 i dr.), Царское Село, 20 ноября 1864 года, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>>.
2. *Устав уголовного судопроизводства* (artykuły 315, 325-335, 336-356 i dr.), Царское Село, 20 ноября 1864 года, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/137/>>.
3. *Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės Įstatymas*, 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Aktualna redakcja ustawy z dnia 2013-12-30.
4. *Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Nuostatų Patvirtinimo*, 2003 m. balandžio 18 d. Nr. 110, Vilnius.
5. *Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Nuostatų Ir Sudėties Patvirtinimo*, 2014 m. vasario 11 d. Nr. 1R-34, Vilnius.

6. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministras Įsakymas *Dėl Teismo Ekspertų Veiklos Koordinavimo Tarybos Darbo Reglamento patvirtinimo*, 2014 m. kovo 4 d. Nr. 1R-54, Vilnius.
7. Федеральный закон от 31.05.2001 № 73-ФЗ „О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации” Aktualna redakcja ustawy z dnia 08.03.2015.
8. Закон Республики Казахстан от 20 января 2010 года № 240-IV «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.), [Dostęp: 02.06.2016], <<http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/313/>>.
9. ЗАКОН Про судову експертизу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 28, ст.232) Вводится в дію Постановою ВР N 4038а-XII від 25.02. 94, ВВР, 1994, N 28, ст.233), [Dostęp: 02.06.2016], <<http://consultant.parus.ua/?doc=09XBR459A1>>.

Opracowania:

1. Juodkaitė-Granskienė G., Malevski H. *Benefits and weaknesses of modern legal regulation of forensic examination in the Republic of Lithuania* // Криминалистики и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция. Под общей ред. С. П. Кушниренко. СПб: Издательский Дом СПбГУ. Санкт-Петербург, 2012. С. 368-373.
2. Juodkaitė-Granskienė G., Malevski H., Merkevičius R. *Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos* / Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. VII. 3 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 2011. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malevski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. 3 dalis. P. 9-21.
3. Kurapka E., Malevski H., Juškevičiūtė J. *Conception of Legal Regulation of Forensic Science and the Practice of its Realization in Lithuania* // Forensic Science International. Vol. 136/Suppl. 1(2003) P. 333.
4. Kurapka E., Malevski H., *Reglamentacja ekspertyzy sądowej w nowym litewskim kodeksie postępowania karnego z roku 2002* [w:] Kryminalistyczna ekspertyza pismoznawcza a grafologia. Materiały X Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 19-21 czerwca 2002 r. / Pod red. Z. Kegła – Wrocław 2003, S. 141-148.
5. Kurapka V.E., Bilevičiūtė E., Matulienė S., *Ekspertinių įstaigų Lietuvoje pertvarkymo gairės*, [w:] Nusikalstamumo gresmės ir žmogaus saugumas, moksliniai redaktorai ir rengėjai: prof. dr. Vidmantas

Egidijus Kurapka, prof. habil. dr. Viktoras Justickis, Vilnius 2010, S. 471.

Zasoby internetowe:

1. [Dostęp: 02.06.2016], <<http://2kns.pl/wp-content/uploads/2015/02/za%C5%82-2-do-notatki-z-VI.pdf>>.
2. Uwagi Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego do projektu ustawy o biegłych sądowych z dnia 29.10.2014 r., [Dostęp: 02.06.2016], <http://kryminalistyka.pl/wp-content/uploads/2015/11/stanowisko_PTK.pdf>.
3. [Dostęp: 02.06.2016], <<http://www.iustitia.pl/opinie/918-opinia-w-sprawie-projektu-ustawy-o-bieglych-sadowych>>.
4. [Dostęp: 02.06.2016], <<https://www.nik.gov.pl/plik/id,9608,vp,11856.pdf>>.
5. Pismo RPO – 617053-I/09/AJK z dnia 5 czerwca 2013 r. do Ministra Sprawiedliwości RP, [Dostęp: 02.06.2016], <<http://www.sprawygeneralne.brpo.gov.pl/pdf/2009/05/617053/1726519.pdf>>.
6. Projekt założeń projektu ustawy o biegłych sądowych z dnia 18 lutego 2014 r. zamieszczony w piśmie Ministra Sprawiedliwości DPrC-464-2/12/224 ZA 16 z dnia 27 lutego 2014 r., [Dostęp: 02.06.2016], <<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/68660/68692/68693/dokument103500.pdf>>.